

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXI. évf.

1896. Május—Június.

3-ik füzet.

Wundt lélektani alapgondolatai.*

A jelenkori német bölcselek között alig akad valaki, ki oly általános, széles körű hatást tett volna, mind Wundt. S ha hatásának okait keressük, jórészt a bölcselem azon állapotából kell magyaráznunk, melyben azt Wundt működése kezdetén találta. A materializmus a sekélyesebb, ki nem forrt gondolkodást hamar megejtette. Egy néhány apró tudásrészlet birtokában a gondolkodás és lét nagy problémáinak megfejtését próbálta meg; de sikertelenség lett az eredmény. Megfeledkezett az emberi szív magyarázhatatlan vágyairól és szükségleteiről, a szellem magasabb eszményeiről. Nem hitt semmiben, mit eszközeivel nem tudott megmérni, számokkal, mérésekkel nem tudott kifejezni. Elzárkozott a jobb meggyőződés elől s hirdetett olyan tanokat, a melyeknek megmérhetetlen káros következményeit tapasztalhattuk s észlelhetjük napjainkban is, oly tanokat, a melyek veszélylyel fenyegetnek minden eszményit, nagyot és fenségest. A bölcseleti gondolkodás elsekélyesedett s a gyakorlati élet irányítására a lehető legkártékonyabban folyt be.

A másik irány pedig a való életet alant hagyva a mérhetetlen magasságba csapott. Az ellentétek tana látszott valósúlni. Az első bűzhödött mocsarak fertőző légkörébe vezetett, ez a légnélküli magasba, hol az embert szédület fogja el. Itt a gondolat a maga erejével és erejéből minden idegen járulék nélkül alkotja meg e kiterjedett látható és láthatatlan mindenséget. Merész conceptiojú rendszer ez, de a föld, melyen állunk, nem elég erős, hogy ily épületet az égbe emeljen s Trendelenburggal szólva — az egész dialektikai módszer „egy logikai hypothesis“, „egy nagyszerű tévedés, melynél a cél nagysága a tett tévedését csendesesen elfedni igyekszik“, Wundt e „nagyszerű tévedés“-re már nem fordít oly érdeklődő figyelmet s nem csillogtatja vitázó kedvét oly fényes eredménnyel, mint Trendelenburg; ő a dialektikai módszert egy kis lenéző gúnynyal „*Begriffsdichtung*“-nak¹⁾ nevezi.

A hegeli speculatio számos hívőre talált, nagy iskolát hódított magának, a mely tanai értelmében a mester rendszerével a gondolkodás

* Grundriss der Psychologie. Leipzig, 1896.

¹⁾ System der Philosophie. Leipzig, 1889. Előszó.

munkásságát már befejezettnek s a fejlődés legmagasabb fokát már elértnek hitte. De ez a rendszer is hiányos volt. Nem számolt a tudomány követelményeivel s a természettudományok óriási mérvű fellendülése s módszerük térfoglalása érzékeny csapást mért rá. Az exact tudományosság korában ez a „Begriffsdichtung“ éppen alkalmas volt arra, hogy a bölcselet ellen felmerülő panaszok szélesebb körökben visszhangot keltsenek. S a kornak a természettudományok művelésére s módszerük általánosítására törekvő szelleme az ilyen speculatiót az emberi elme fényűző játéknak tartotta, mely a tudományos kutatást semmibe veszi s positiv eredményektől távol áll.

A gondolkodásnak e két végletbe csapó iránya közül egyik sem volt tehát alkalmas arra, hogy a kutatást eredménnyel biztató reménnyel vezethette volna. Egyesíteni kellett a pusztá inductiót a deductioval. E feladatra vállalkozott Wundt. Ő munkája elején jól megfontolta, mit birnak el vállalai. Azt a vezérszerepet, melyet már is kivivott magának, nemcsak gazdag természettudományi és matematikai ismeretei biztosítják neki, hanem feltétlen otthonossága a bölcseleti gondolkodás egész birodalmában, melyből a rendszeres tudományos könyveknek egész sora eredett és főleg az az irány, melyet követ. Szerinte a régi értelemben vett metaphysikának egyszer s mindenkorra lejárt az ideje s a bölcselet jövője attól függ, hogy ez a többi tudományokkal állandó összeköttetésben legyen. Az ő metaphysikájának alapja a tapasztalat, egyedül lehetséges módszere a tényeknek az ok és okozat elve szerinti összekötése. De feladatát csak bizonyos felvételek segítségével oldhatja meg s ebben is a természettudományok módszerét követi. „A bölcseleti metaphysika“ is az egyes tudományoktól nyújtott hypothesisekből indul ki.

A *metaphysika* nevet meghagyja, mert a cél a régi, csak a szempontok és módszer változnak.¹ Beviszi tehát a természettudományok módszerét a bölcseletbe, de nem zárja ki a speculatiót sem s így egyeztetni az inductiót a deductioval. Iránya megfelel a legszigorúbb tudományos követelményeknek, de másfelől a szív és kedély belvilágának igényeit is kielégíti. A bölcselet általános célja „*az egyes ismereteknek összefoglalása az értelem követelményeit és a kedély szükségleteit kielégítő világ- és életnézeté.*“² De a bölcselet nem egyedül áll e czállal. Az emberi szellemi tevékenység két nagy tere egyesül vele részben vagy egészben hasonló törekvésben. Az egyik a *vallás*, a másik *az ismeret egyes részei az egyes tudományok alakjában.*

¹ System der Philosophie. Előszó.

² U. o. Bevezetés, 2. l.

A bölceletnek a többi tudományokhoz való viszonyát világosan kijelöli fogalma. A bölcelet „*az az általános tudomány, a mely az egyes tudományok által elért ismereteket egy ellenmondás nélküli rendszerben egyesíti.*“¹ E szerint nem alapja a többi tudományoknak, hanem épen ellenkezőleg azok szolgálnak ennek alapúl s épen ezért szabályozó, irányadó.

Épen ilyen a viszonya a valláshoz s a tudományos theológiához is. A vallás ethikai követelményekből és kívánalmakból alakítja világnézetét. „A kedély szükségletei feltétlenül felül állanak az értelem érdekén.“ De kezdetben a két motívum elválasztatlanul együtt van. A bölcelet akkor kezd fejlődni, mikor az értelmi érdek kezd a vallástól elválni.

Azonban a vallásos hit és tudományos ismeret rendszerei nem állhatnak egymás mellett vonatkozások nélkül. „Hogy a hívő ember más, mint a tudó és megismerő, hogy az igazság megismerésére más segédeszközökre s biztosítására más ismertető jegyekre volna szüksége, az a mai anthropológiának ép oly érthetetlen, mint kosmológiánknak Epikurusnak az atomoktól érintetlenül a légrétegben lebegő istenei.“ Valamely világnézet eredhet egymás mellett folyó forrásokból, de ezeknek közös eredete végül is az egységes emberi természet s a vallásos és tudományos világnézet soha sehol egymással ellentétbe nem jöhetnek. A két világnézet között összhangot teremteni a bölcelet feladata. De teljesen elhibáztak az oly kísérletek, melyek a vallást a bölcelettel igyekeznek pótolni vagy kiszorítani. A bölcelet ép úgy nem léphet a vallás helyére, mint nem veheti át az egyes tudományok munkáját. Első esetben más réjtjébe vág, másodikban összetéveszti a tudományt az étellel. A bölcelet viszonya a valláshoz tisztán elméleti, egyetlen célja: azt felfogni, megérteni. Ez a cél kettős feladatot foglal magában: egyik a vallásos érzelmek és képzetek *eredetének* kutatása, a másik a vallásos elemek *elrendezése* az emberi gondolkodás alkatrészeit tartalmazó általános világnézetben. Így a bölcelet a valláshoz való viszonyában *tudományos theológiává* lesz.²

Wundt így kitűzván a bölcelet célját, meghatározván fogalmát, rendszere megépítéséhez fog. Némi tekintetben eklektikus. Nem zárkozik el más rendszereknek olyan alkatrészei elől, melyek az övébe beilleszthetők. De az a tartalom, melyet a keret határai közé behelyez, a tudományos kutatás által elért s biztosított eredmények az értelmet és szívet is kielégítő módon eszményi elvek vezetése és irányí-

¹ U. o. 21. l.

² Id. m. Bevezetés 3—10. l.

tása alá vannak rendelve. A bölcselkedésnek ilyen irányú művelése kizárja a fennebb vázolt irányok egyoldalúságait és hiányait s ezért az a rokonszenves fogadtatás, melyben a gondolkodó világ Wundt tanait részesíti. Mert a tudomány mai állapotában ennek a rendszernek van legtöbb kilátása irányadó, szabályozó, vezető szerepre. Ez az irány az *idealrealismus*, a mely Wundt ismeretelméletében jut nyomatékosabb kifejezésre. Ezért álljanak itt röviden ismeretelméletének vezérgondolatai.

Szerinte csak a belső tapasztalatnak van közvetlen valósága, míg a külső észrevétel tárgyai csak közvetve vannak adva. Az idealismusnak tehát elvitázhatatlan előnye van más világnézetek felett; de elismeri a külvilág valóságát is, az objectív ismeret alkatrészeit elemzi, elkülönítvén azokat, melyeknek forrása az alany ismereti functioi. azoktól, melyeket adottaknak tekint. Ez a kritikai idealismus nem egyéb, mint idealrealismus, melynek feladatát nem abban látja, hogy eszményi elvekből a valóságot levezesse, hanem hogy a tudomány biztosított eredményeire támaszkodva, kimutassa az eszményi elvek viszonyát a tárgyi valósághoz. Hogy ismeret általában lehetséges legyen, ez a viszony csak, mint összhang gondolható; ennél fogva „*a logikai gondolkodás alaptörvényei egyszersmind a tárgyaknak is alaptörvényei.*“ De mint minden tudományos eredményt, úgy ezt is csak a kutatás, vizsgálódás nyújthatja, melyet semmi dialektikai mesterkedés előre meg nem teremthet. E felfogás éle a Hegel dialektikája ellen irányul. „A mi minden vizsgálódás nélkül bizonyos, az csak az az alaptétel, hogy gondolkodásunk tárgyainak ezzel conformisoknak kell lenniök, mert a tétel érvényessége nélkül egyáltalában nem volna felfogható, hogyan származhatik ismeret“ (*Grundzüge der physiologischen Psychologie*. Leipzig, 1873—74. II. 451. l.).

Wundt bölcséleti tanai a magyar irodalomban nem ismeretlenek. Számos magyar követője van. Csak Pauert említem, kinek *Philosophiai Propädeutika*, I. *A lélektan elemei*, II. *A logika elemei*, valamint *Az ethikai determinismus* című művei lényegökben Wundt íly irányú munkáin alapulnak. De azért nem lesz felesleges lélektani alapelveivel foglalkozni.

Wundt a lélektan történetében nagy haladást jelez. Nem járja az eddigi speculativ lélektannak kevés eredménnyel taposott mesgyéjét, hanem új utakat tár fel. Már az egyszerű útmutatás is rendkívüli érdem; hát még ha oly eredménnyel halad az új úton, mint ő! *A módszeren* akar változtatni, mert az önmegfigyelés eddig nem sok eredményre vezetett. Megvizsgálja tehát a lélektan különböző

irányait (2. §.) s két főirányt különböztet meg: a *metaphysikait* és *empirikait*. Mind a kettő külön irányokra szakad. Amaz a lelki folyamatokat nem más folyamatokból vezeti le, hanem vagy a lélekből, vagy az anyagból s e szerint lesz *spiritualistikus*, vagy *materialistikus*; amaz a lelket megint az anyagtól vagy lényegileg különbözönnek, vagy rokonnak tanítja s e szerint lesz *dualistikus* és *monistikus*. A tapasztalati psychologia a lelki folyamatokat vagy fogalmakra, vagy egyszerűbb psychikai folyamatokra vezeti vissza. De a tapasztalati lélektan megint ágakra oszlik: egyik „a *belső érzék lélektana*“, a mely szerint a belső és külső tapasztalat lényegileg különbözők, a másik „*lélektan, mint a közvetlen tapasztalat tudománya*“, mely e különbséget nem ismeri el, hanem csak a *szempontokét*, melyekből a magában egységes tapasztalatot tekintjük. Amaz a régibb, az mivelte különösen a pusztá önmegfigyelést. A lélektan, mint a közvetlen tapasztalat tudománya, a külső és belső tapasztalatot csak különböző szemlélési módoknak tekinti és ezért „a lélektani és természettudományi módszerek elvi különbözőségét nem engedheti meg“ (11. l.). Ez az irány igyekezett kifejleszteni a *kísérleti módszereket*, a melyek a lelki folyamatoknak használó, de a szemlélődés változott állásponyjával számoló exact elemzését adják, éppen mint a természettudományokban az egyes jelenségeknél. Mert az a kérdés itt, hogyan lehet lemenni ama titkos műhelybe, hol a gondolat látatlanul megszületik s szétbontani azon szálakat, melyekből össze van szöve? „A *kísérlet*“ az a főszköz, mely minket a tudat tényeitől ama folyamatokra vezet, melyek a lélek sötét hátterében a tudatos életet előkészítik. Az önmegfigyelés, mint a megfigyelés is csak az összetett jelenséget mutatja. A kísérlet által vetköztetjük ki a jelenséget mindama esetleges körülmények közül, a melyekhez a természetben kötve van. Megváltoztatjuk e feltételeket s megmérhető módon a tüneményt is. Így mindig és mindenütt a kísérlet vezet a természeti törvényekhez, mert csak a kísérletben tekinthetjük át egyszerre az okokat és okozatokat.“ (Vorlesungen über die Menschen- und Thierseele. Leipzig, 1863. Vorrede V. l.)

A kísérleti módszernek a lélektanban való alkalmazása és sürgetése természetszerűen ahhoz a felfogáshoz vezetett, a mely a lélektani kutatások alapjául az élettant veszi s a lelki jelenségek lefolyását a physiologia alapján magyarázza. Innen a physiologiai psychologia név is s ez a körülmény különösen jellemzi Wundt irányát, a mely az élettani és psychikai jelenségek előállítását, fejlődését egymásra való hatásukban és viszonyukban kutatja. S valóban a lélektannak mai tudo-

mányos művelése már általánosan ez irányban halad s kevés azon kísérletek száma, a melyek a lélektanak fennebb ismertetett irányait ápolják.

Ez a módszer az, mely a legtöbb eredménnyel kecsegtet a lelki tünetmények vizsgálásánál s a melynek már is több olyan eredményt köszönhetünk, a melyek a jövőre nézve sikert biztosítanak. Ez az irány azonban a legszorosabb rokonságban van a Weber- és Fechner-féle *psychophysikai* kutatásokkal, úgy hogy physiologiai psychologia és psychophysika meglehetősen egy fogalmat fejeznek ki, a mint W. maga is mondja: „A physiologia oly életjelenségekről tanít, melyek külső érzékekkel észrevehetők; a lélektanban az ember magát mintegy belülről szemléli és azon folyamatok összefüggését igyekszik megmagyarázni, melyeket a belső megfigyelés nyújt. S egészben bármily különböző is belső életünk tartalma, de számos érintkezési pont van közöttük; mert a belső tapasztalatot külső behatások folytonosan befolyásolják és belső állapotaink sokféleképp meghatározólag vágnak bele a külső történet lefolyásába. Így az életfolyamatoknak egy oly köre nyílik meg, a mely a külső és belső tapasztalásnak egyszerre megközelíthető; egy oly határ, melyet míg élettan és lélektan egymástól el vannak választva, egy közöttük álló külön tudomány körébe utalunk.“ (Grundzüge I. 1. 1.).

Ez a kettő között álló tudomány pedig a *physiologiai psychologia* vagy *psychophysika*, „a lélek természettana“ s ennek legfőbb segédszöke a kísérlet. A lélektanban az exact megfigyelés csak a kísérleti megfigyelés alakjában lehetséges, tehát tiszta megfigyelő tudomány soha sem lehet. „Mert a lélektan tartalmát kizárólag folyamatok, nem tartós tárgyak alkotják“ (24. l.). „A tiszta megfigyelés, a mely a természettudományok sok terén lehetséges, az egyéni lélektanban a lelki történet egész jelleme szerint lehetetlen. Csak akkor volna gondolható, ha hasonló tartós és figyelmüktől független psychikai tárgyak volnának, mint a milyen tartós s megfigyelésünk által nem változó természeti tárgyak vannak.“ Ellenben nincs egyetlen lelki folyamat sem, a melyre a kísérleti módszer ne volna alkalmazható és egy sem, a melyeknek vizsgálásánál azt logikai okok ne követelnék (27. l.).

A physiologiai lélektan a legegyszerűbb lelki jelenségektől indul s fokozatosan megy a mindig bonyolultabb s complicáltabb psychikai folyamatokig. De minthogy a lelki jelenségek mindig összetettek, a lélektanok, hogy munkáját az első kezdetnél kezdhesse, első feladata ez összetett folyamatok *elemzése*, második *kimutatása amaz összeköt-*

tetéscknek, a melyekbe az elemzés által talált egyszerű elemek egymással léphetnek és a harmadik *ama törvények kikutatása*, a melyek az elemek összeköttetésénél érvényesülnek (30. l.). Ezek a feladatok foglalják magukban a lélektan utolsó és legáltalánosabb feladatának megoldását, a mely nem egyéb mint „*a lelki történés törvényeinek kikutatása*.”

Így kitűzvé Wundt a lélektan feladatát, annak megoldásához fog.

A lelki élet legelemibb jelenségeivel, „*a pszichikai elemek*”-kel kezdi. A pszichikai tapasztalás egész tartalma összetett természetű, ezért az egyszerű elemek az analysis és elvonás eredményei. Ezek az *érzetek* és *egyszerű érzések* (Empfindung, Gefühl); amazok: meleg-, hideg-, fényérzet, ezek: az ezen érzeteket kísérő érzések. Ezen elemeknek elengedhetetlen határozmányai a *minőség* és *erősség*. Ennélfogva „*a tiszta érzetnek*”, mint a lelki élet legelemibb jelenségének fogalma feltételezi a képzetektől és egyszerű érzésektől való elvonást. Az érzetek keletkezése physikai folyamatokhoz, az u. n. *érzékingerekhez* van kötve; ezek lehetnek megint *physikaiak* és *physiologiaiak*; utóbbiak pedig *peripherikusok* és *centrikusok*. Az ingerátvitel a különböző érzékeknél nem egyforma; a hallás és tapintásnál az inger közvetlenül az idegekre hat; ezeket *mechanikai* érzékeknek nevezi, míg a *chemiaiaknál* az inger előbb vegyi bomlást idéz elő s csak azután kelt érzetet; ezek a látás, szaglás és ízlelés

„Általános érzék”-en érti azt, a mely a többit mind megelőzi és a mely azért egyedüli, a mely minden lelkes lénynek sajátja; ennek szervei nemcsak az egész bőr, hanem izmok, inak stb. Érzetei a nyomás-, hideg-, meleg- és fájdalomérzetek.

Ezután sorban tárgyalja a többi érzékek érzeteit: *a hang-, szaglás-, ízlelés- és fényérzeteket*. A hangérzeteknél megkülönböztet egyszerű *zaj- és hangérzeteket*; az ízlelés érzeteinél négy főminőséget vesz fel, u. m. savanyút, édest, keserút és sóst. A fényérzeteknél *színnélküli* és *színérzeteket* ismer; azok a fehér, fekete; ezek a piros, sárga, zöld és kék.

Az érzetek után Wundt az érzések tárgyalására tér. Az egyszerű érzettel járó, az azt kísérő érzést *érzéki érzésnek* vagy *érzethangulatnak* nevezi (sinnliches Gefühl, Gefühlston der Empfindung 88 l.) Az érzet az érzethangulatnak szükségképeni feltétele. Az érzet t. i. a tudatot afficiálja, miáltal ez bizonyos hangulatot vagy színezetet nyer s mint *kellemes* vagy *kellemetlen* érzés jelentkezik. Az érzések az érzetek után közvetlenül következő legegyszerűbb lelki jelenségek. Az érzetek minőségi és erősségi fokai szerint különbözők, de kifeje-

zésökre a nyelv még szegényebb, mint az érzetek jelölésére. Mindössze nagyon keveset tud megjelölni: öröm-fájdalom, kellemes-kellemetlen, komoly-vidám, indulatos-nyugodt. Wundt az érzések három főirányát különbözteti meg. Ezek: *öröm-fájdalom*, *izgató-megnyugtató*, (erregende-beruhigende) és *lekötő-feloldó* (spannende lösende) érzések. Amazok az általános érzék, továbbá a szaglás, izlés érzeteinél, ezek az események idői lefolyásánál, míg az izgató-megnyugtató érzések a szín és hangérzeteknél fordulnak elő.

Az érzetek és érzések a lelki élet legegyszerűbb jelenségei, azon „elemek“, melyekből a legbonyolultabb psychikai alakulatok állanak. Wundt a lélektan kitűzött három feladata közül az elsőt megoldotta; felkutatta azon elemeket, a melyek a lelki élet alapjai, — elemezett. Most a feladat második része következik, melyben ki kell mutatni azon összeköttetéseket, melyekbe az elemzés által talált elemek egymással léphetnek.

Ez a feladatot oldja meg a II. fejezet „*psychische Gebilde*“, lelki képződmények, alakulatok cím alatt. Ezen „a közvetlen tapasztalat mindazon összetett alkatrészét érti, a mely határozott jegyei által a többi tartalomtól úgy elválik, hogy mint viszonylagosan önálló egységet fogjuk fel s a hol a gyakorlati szükség követeli, külön névvel jelöljük“ (106. l.). Minden ilyen lelki képződmény felbontható tiszta érzésekre és egyszerű érzésekre. Ha teljesen vagy túlnyomólag érzetektől áll, *képzetnek*, ha érzéselemekből, *kedélymozgalomnak* nevezük. A képzetek *intensívek*, *térick*, *időiek*. A kedélymozgalmak hasonlóképen 3 félek: *intensívek*, *indulatok*, *akarati folyamatok* (Willensvorgänge). E „lelki képződmények“ most sorban kerülnek tárgyalás alá. Intensív képzetek azok, melyekben az értelemek tetszés szerint változtatható sorban vannak összekötve; ezektől a téri és idői képzetek közvetlenül az által különböznek, hogy részeik meghatározott sorrendben vannak egymás mellett vagy után úgy, hogy e sorrend megváltoztatásával maga a képzet is változik. Ezeket általában *extensív* képzeteknek is nevezhetni.

Az intensív kedélymozgalmaknál vagy összetett érzéseknél megkülönböztetendő az érzés *componens* és *resultans*, azaz az *egész* és *rész-érzés*. A tapintás, szaglás és izlés érzeteiből származó összetett érzések lényegileg egyszerűbbek, mint a látás és halláséi. Az összetett érzések között első a *közérzés* (Gemeingefühl), melyen érzéki jól- vagy rosszüllétünk egész állapota értendő; ez a forrása az öröm és fájdalom megkülönböztetésének. A látás és hallás összetett érzései az *aesthetikai érzések*. Az érzés a lelki történések általános jellemének megtelelőleg soha sem tartós.

A hol érzések egymás után következő sora összefüggő folyássá alakul, a mely a megelőző és következő folyamatokból, mint sajátos egész kiválik s erősebb hatást tesz az alanyra, mint az egyszerű érzés, ott az érzéseknek magukban zárt fogalmát *indulatnak* nevezzük (199. l.) Az indulatot követő physikai jelenség a mozgás, melyet symptomatikus jelentőségéért *kifejező mozgásnak* (Ausdrucksbewegung) nevez. Ezek három csoportba oszthatók: *tisztán intensív symptomák* (erősebb indulatok kifejezései), *minőségi érzésnyilvánulatok* (mimika, száizmok mozgása az édes, keserű, stb. ízekre), *képzetnyilvánulatok* (pantomimika). Az indulatokat követő jelenségek még a pulsus és lélegzési mozgások. Az indulatok megkülönböztetése három alapon lehetséges, u. m. a *minőség, erősség és lefolyási forma* alapján. A minőséget véve alapúl, vannak öröm-fájdalom, izgató-megnyugtató, lekötő-feloldó (spannend-lösend. Így Sárffynál: Lélektan és Logika. Budapest 1892. 55. l.) indulatok; az intensitas szerint: hirtelen, kitörő, lassan növekedő, meg-meg szakadó, váltakozó lefolyásúak.

Az indulat egységes jellegű összefüggő érzések sora. Lefolyása kétféle lehet; vagy minden határozott végeredmény nélkül foly le s ez a *tulajdonképeni indulat*, vagy pedig a folyamat a képzetek és érzések hirtelen átváltozásával végződik. „Az ilyen, egy indulat által előkészített és azt hirtelen befejező változásait a képzet- és érzés-állapotnak *akarat cselekvénynek* (Willenshandlung) nevezzük“ (215. l.)

Az akaratit folyamatokat azon indulatok készítik elő, melyek pantomimikai mozgásokkal járnak. Azok az akaratit folyamatok, a melyek külső mozgásokkal, tehát *külső* akaratit cselekvényekkel végződnek, a legeredetibbek, míg a *belső* akaratit cselekvények már a tökéletesebb értelmi fejlődés eredményei. „Az érzés valamilyen akaratit folyamat kezdete s megfordítva az akarás összetett érzésfolyamat, az indulat pedig a kettő közti átmenetnek tekinthető“ (217. l.).

Az akarat szabadságának kérdése ethikai s mint ilyen nem tartozik ide. Wundt lélektanában nem is tárgyalja. De minket érdekelní fognak más munkáiban kifejtett idevonatkozó nézetei. Az akarat levezetése a szabadságból téves, épen fordítva van a dolog: a szabadság az akaratnak köszöni létét. „Szabadságtudatunknak az akarás tehetségében van forrása. Mihelyt az akaratot tudatunkból elgondoljuk, a szabadság is megszűnik. A fogoly nem szabad, mert akarata el van rabolva. Ha börtönéből kilépni szeretne, az nem akarat, hanem kívánság. Csak esztelen akar olyant, a mit nem tud. A szilárd hit a megtehetésben elengedhetetlen az akaráshoz és az akarat magában zárja a cselekvény elhatározását. De senki sem fogja oly cselekvény

véghezvitelét elhatározni, melynek lehetetlenségéről meg van győződve (Vorlesungen II. 308. l.).

Ha a szabadság fogalmát igaz jelentésében fogjuk fel, nincs értelme veszekedni, hogy szabad-e az akarat, vagy nem. A szabadság szó elég bizonyíték, hogy szabadok vagyunk. A lelki történések megfigyelése azonban azt mutatja, hogy az akarás szorosán motiválva van; de ez még nem határozza meg eléggé a cselekvényt; mert ehhez járul még az egyéni dispositiok és körülmények által fejlődött személyiség, a melyet a *jellem* szóval fejezünk ki. A külső tényezőkkel szemben, minők éghajlat, táplálkozás, talaj, a társadalom és állam értelmi- és erkölcsi typusa, a *jellem az önkényes cselekedetek egyetlen közvetlen oka*; ezért statisztikai számítások alá nem eshetik, mert ezek csak mindig külső befolyásokat állítanak meg. „A mi az emberi akaratot a külső motívumok előtt determinálja, az a jellem. Minél változatlanabb ez és minél tökéletesebben ismerjük, annál biztosabban megmondhatjuk előre, hogyan fog az ember bizonyos motívumok közül választani“ (Grundzüge II. 396.). Álláspontja tehát az akarat szabadságának kérdésében a determinismus. Ugyanaz az álláspont, melynek Pauer *Az ethikai determinismus* című művében a képviselője.

Wundt most tovább haladva a fokozatosan complicáltabb lelki jelenségeket, „a psychikai képződmények összefüggését“ tárgyalja (III. fejj.). A psychikai folyamatok általános összefüggése nem egyéb, mint a *tudat*. Wundt tudatelmélete rendkívüli fontosságú. A tudat szerinte nem a lelki folyamatok mellett létező valami, hanem a léleknek amaz éber állapota, a mely tartalmába világot és rendet hoz. „A tudatról adott ingadozó fogalmi meghatározások onnan magyarázandók, hogy a *fejlődő* és a kifejlődött *kész* tudatot nem különböztették meg élesen és amazt nem mint haladó folyamatot, hanem mint a léleknek elejétől adott kész állapotát tekintik. Így a tudatot úgy fogták fel, mint a léleknek eredeti tulajdonságát. E felfogással a tudatos és nem tudatos különbsége egészen eltűnt. A tudat teremti a lélek tartalmába világot és rendet. „Mert világ és rend csak akkor állanak elő a lélekben, ha az érzéki észrevétel képei határozott határokkal körülvétnek és ez által a szemléletben az egyes elkülönül az egyestől. Az első lépés ez elkülönüléshez az, midőn az egyén magát a többi dolgok tömegétől elválasztja. Ha ez megtörtént, ez elkülönítés tényében már ott van az az utalás, hogy a külső észrevétel tárgyai között is végezzük ez elválasztást és mindig tökéletesítsük azt a részletekig. Így az *öntudat* tulajdonkép az első tény s ebből fejlődik ki a *tárgyi tudat*, a mely a külvilág tárgyait megkülönböz-

teti és kijelöli azoknak azon helyet, mely az én-re vonatkoztatva azokat megilleti • (Vorlesungen I. 300.).

E szerint tehát a tudat a pszichikai folyamatok összefüggése s a hol ez összefüggés hiányzik, mint a mély álm és ájulás állapotában, azt *tudattalannak* (bewusstlos) nevezzük. Az egyén pszichikai életnyilvánulatainak összefüggése az *egyéni* tudat; több egyénnél *össztudatról*, *néptudatról* stb. is beszélhetünk. E pszichikai folyamatok összefüggése lehet *simultan* és *successiv*. A tudatnak fokai vannak. E fokok O pontja a tudattalanság. Ettől megkülönböztetendő az az állapot, melyet W. egyes részek *tudattalanná levésének* (*das Unbewusstwerden einzelner psychischer Inhalte*) nevez (243. l.). A felfogásnál némely képzet a másik felett előnyben van. „Azon sajátos érzések által jellemzett állapotot, mely egy lelki tartalom világosabb felfogását kíséri, *figyelemnek*, az egyes folyamatot, mely által a lelki tartalom világosan felfogatik, *apperceptionnak* nevezzük. Ezzel szemben áll a tartalomnak a figyelem kísérő állapota nélkül való felfogása, a *perceptio*. Az a tartalom, melyre a figyelem fordul *a tudat látáspontja* (Blickpunkt des Bewusstseins), az egy pillanatban adott tartalom összesége *a tudat látásmezeje* (Blickfeld des B.) Az apperceptio lehet *szenvedő* és *cselekvő*; amaz, ha a figyelem nem volt a pszichikai tartalomra irányulva, ez, ha ellenkezőleg a figyelem elé volt készítve. A tartalom összefüggése a figyelem szenvedő állapotánál az *association*, a cselekvőnél az *apperceptiv összeköttetések*en alapszik. Az associatiók *egyidejűek* (simultan), vagy *egymásután következők* (successiv). A simultan associatiók egynemű képződmények elemei között *assimilatio*, különmeműeknél, *complicatio*. A successiv associatiók az *érzéki felismerési, megismerési és emlékezeti* folyamatok. Mindezek szenvedő állapotok, mert itt a pszichikai folyamatok készen adva vannak. Ezekről különböznek az *apperceptiv összeköttetések*, melyek a figyelem közvetlen hatása folytán jönnek létre. Az itt nyilvánuló folyamatok az apperceptio egyszerű és összetett functioi. Egyszerűek a *vonatkozás* és *összehasonlítás*, összetettek az *összetétel* és *clemzés* (294. l.)

Így oldja meg Wundt a lélektan elé tűzött három feladatot. Elemzi a pszichikai jelenségeket, elemeikre bontja s kíséri azon fejlődési processusban, melyben ezek egymással összeköttetésbe lépnek, ama legmagasabb és legösszetettebb folyamatig, melynek neve a tudat. Ha tartalma az én, akkor *öntudatnak* nevezzük, ha a külvilág, akkor *tudat* vagy *tárgyi tudat* a neve. Az öntudat az egyénre nézve a fejlődés záró pontja. „Minden én egyén, de nem minden egyén én.

Egyén az ember első sejtje előállításától, énné abban a pillanatban lesz, midőn az öntudat napja feljő. Egyének a növények és kristály is.“

E gondolatsor átvezet a IV. fejezetre, melyben *psychikai fejlődések*“ cz. alatt az állatok lelki tulajdonságait, a gyermek lelki fejlődését és szellemi közösségek fejlődését tárgyalja.

„Az állatország szellemi fejlődések olyan sorozatát nyújtja, melyet az ember szellemi fejlődésének előlépcsője gyanánt tekinthetünk, a mennyiben az állatok szellemi élete elemeiben és ez elemek összeköttetésének legáltalánosabb törvényeiben az emberéhez mindc-nütt hasonló“ (325. l.). Már a legalsóbb rendű állatoknál találunk olyan életnyilvánulatokat, melyek képzet- és akarati folyamatokra engednek következtetni. Szenvedő apperceptiok mindenütt találhatók, de cselekvő apperceptív folyamatok, azaz az önkényes figyelem jelei bizonyos benyomásokra csak fejlettebb állatoknál. De felülmulják az embert a *psychikai kialakulás gyorsaságában* és *bizonyos egyoldalú functiókban*. Ilyenek az *ösztönök* s különösen a *táplálkozási* és *nemzési*. „Ha a *psychikai összehasonlítás* alapján az embernek az állatokhoz való genetikai viszonyának általános kérdésére akarunk felelni, akkor tekintve a *psychikai* elemek, valamint a leg-egyszerűbb és legáltalánosabb összeköttetési formák egyneműségét el kell ismernünk a lehetőséget, hogy az emberi tudat egy alacsonyabb állati tudatformából fejlődött“ (329. l.). Lélektanilag a felvétel annál valószínűbb, mert a különböző állatok különböző fejlődési fokokat mutatnak s mert minden ember hasonló fejlődésen megy át. De másfelől az apperceptív összeköttetésekből származó értelmi és kedélyi folyamatok sokkal mélyebbek, mint a *physikaiak*. Az állatok *psychikai* állapotának nagy stabilitása arra mutat, hogy a most élő állatok e határt aligha fogják túlhaladni.

A gyermek lelki életének fejlődését a születéstől az értelem működéséig, a fogalomképzésig kísérvé áttér a szellemi közösségek fejlődésének tárgyalására. Miként a gyermek lelki fejlődése a környezetével való kölcsönhatásból ered, úgy az érett tudat is folytonos vonatkozásban áll azon szellemi közösséghez, melyben cselekvőleg vagy szenvedőleg résztvesz. E szellemi közösség legelső feltétele a nyelv, a mely az egyesléttől a szellemi közösséghez való átmenetet közvetíti. A nyelv eredete szerint az egyéni kifejező mozgásokhoz tartozik s a szellemi tartalom nélkülözhetetlen formája. A tartalom pedig vagy *közös képzetek* vagy az *akarás*, *közös motívumai*; amazok a *mythos*, ezek az *erkölcs* tárgyai.

Minden tudománynak vannak *általános segédfogalmai*. Ilyen legáltalánosabb segédfogalom az okozatiság, a temészettudományok-

nál az *anyag*, a lélektanál a *lélek* fogalma. A substantialis lélekfogalmat mythologiai-metaphysikai szükség szülte. Két formája van, a materialistikus és spiritualistikus. Egyik sem nyújtja a pszichologiai tapasztalat kielégítő magyarázatát. Mert mind a természettani, mind a lélektanai tapasztalat *ugyanegy* tapasztalat alkatrészei, mely amott közvetett, itt közvetlen. Ez alapon a substantialitas az *actualitas* fogalmává válik. De ez nem hypothetikus természetű, mint az anyag fogalma; mert ez „mint a lélek lényege a folyamatok közvetlen valóságát jelzi.“ De e folyamatok egy része, a képzetek tárgyai, egyszersmind a természettudományi tapasztalat tartalma s ezért substantialitas és actualitas ugyanegy tapasztalatra vonatkoznak. Amott a tapasztalati világ kölcsönhatásban álló *substantiák* sokasága. Az actualitás álláspontjáról *a test és lélek* viszonyának a kérdésére is kínálkozik a felelet. A pszichologiai tapasztalat tartalma a történés közvetlen valósága. A szervezet e tapasztalatnak egy része s nem különböző tapasztalati tárgyokról, hanem csak különböző álláspontokról van szó, melyek teljes vonatkozásban állanak egymással. „E viszonyból következik, hogy minden tény, a mely egyszerre a közvetett és közvetlen tapasztalat tárgya, mivel éppen ugyanegy, de különböző álláspontról szemlélt tapasztalat alkatrészei, szükségképen vonatkozásban is áll, a mennyiben minden elemi folyamatnak psychikai oldalon, physikain is ilyen kell, hogy megfeleljen.“ Ez a *psycho-physikai parallelismus* elve. De ez az elv teljesen különbözik minden metaphysikai tételtől, a mely a substantialis lélekfogalom hypothesisén alapszik. Ez a parallelismus csak azt jelenti, hogyha vannak oly tárgyak, melyek két szempontból szemlélhetők, ez a kétféle folyamat teljes vonatkozásban van egymással. Vagyis a lélek a belső vagy közvetlen tapasztalatnak ép oly egység, mint a külsőnek a test és mivel élettan és lélektan teljes kölcsönhatásban vannak egymással, ezért az, a mit léleknek nevezünk, benső léte ugyanazon egységnek, melyet a külső tapasztalat, mint a hozzátartozó testet szemlél. Amott az önálló én, itt az egyén élete a cél, annak eszközei a lelki folyamatok, ennek a testi tevékenységek.

DR. GÁL KELEMEN.

Ima az ezer év ünnepén.¹

Népek és nemzetek Ura, nagy Isten! leborulunk előtted szent-séged templomában, alázattal hajlunk meg királyi trónod előtt; szent örömrészek közt imádjuk, magasztaljuk nevedet, dicsőítjük nagyságodat; szent megihletődéssel áldjuk és dicsérjük végtelen jóságod... Mintha a mindenség hódolna, úgy száll fel hozzád néped hő imája, úgy hozzuk elődbe hálatelt szívünket, hogy e nagy idők áldozatát bemutassa néked.

Egy ezred év határán állunk Uram! ki előtt ezer esztendő annyi mint egy nap, de egy népnek, egy nemzetnek ezer esztendő, mint egy örökkévalóság, hosszú, nagy idő. Egy ezredév határán állunk. Fenséges magaslat! a melyre helyeztél; melyet bépillantathatunk hosszú út, messze tér. Mely népnek adtad e kiváltságot, hogy megérje a boldogságot, hogy életében számitson ennyi évszázatot?! Áldunk Atyánk, az évszázakért; áldunk amaz áldásokért, melyekkel betöltötted a százéveket, betöltötted ez ország szép terein az egymásután következő nemzedékeket. Áldunk a vitézségért, melylyel dicső őseink elfoglalták e hont, hogy a kik addig vándoroltak, legyen állandó hazájok, a bátorságért és a hősiességért, a melylyel a magyar nevet az idegen népek közt tiszteltté tették. Áldunk a bölcsességért és megvilágosodásért, melylyel a kereszténységet megismerve életadó hatalmat vettek föl a nemzeti életbe. Áldunk nagy királyainkért, kiknek uralkodása alatt az ország határai kiterjesztettek s az ország oly hatalmas vala, hogy „magyar tenger vizében hunyt el észak, kelet, dél hulló csillaga;“ az államférfiakért, kiknek bölcsesége a nemzet alkotmányát folyton erősítette, az idők jelei, szükségei szerint fejlesztve, hogy legyen az a nemzeti létnek mindenha megvívhatlan erős véd-

¹ Elmondattott a kolozsvári unitárius templomban május 9-én az iskolák ünnepe alkalmával.